

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349.22

С. В. Вишновецька,
доктор юридичних наук, доцент
А. Г. Самборська,
студентка

ПРАВОВА ПРИРОДА ФУНКЦІЙ ПРОФСПІЛОК ЯК СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті визначається поняття «функції профспілок», розкриваються функції профспілок як основний напрямок їх діяльності по здійсненню представництва і захисту прав та інтересів найманих працівників перед роботодавцями і реалізації ними повноважень по контролю за дотриманням законодавства про працю і охорону праці, аналізуються позиції науковців щодо їх класифікації.

Ключові слова: профспілки, функції профспілок, представницька функція, захисна функція.

Постановка проблеми та її актуальність. Характерною особливістю становища людини і громадянина у демократичному суспільстві є всебічна забезпеченість реального здійснення широкого кола прав і свобод, важливими з яких є право на працю та на об'єднання у професійні спілки.

Місце профспілок у системі суб'єктів трудового права набуває особливого значення з розвитком демократичних тенденцій суспільства. Основним призначення профспілки є представництво і захист трудових прав та інтересів осіб найманої праці.

З моменту оголошення України незалежною державою правове регулювання діяльності профспілок зазнало значного реформування. Це спричинило зміну нормативної бази діяльності профспілок. Профспілки втратили деякі функції, численні профспілкові права та повноваження зазнали змін. Реалії сьогодення потребують якісно нового осмислення основних функціональних напрямків діяльності профспілок у сучасному суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням правового регулювання діяльності профспілок в умовах ринкових відносин приділялася увага у працях таких науковців, як В. Л. Костюк, В. В. Лазор, К. Ю. Мельник, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипка, О. І. Процевський, А. М. Слюсар, Н. А. Циганчук, Г. І. Чанишева, В. І. Щербина, О. М. Ярошенко та ін. Комплексним науково-теоретичним дослідженням правового механізму реалізації функцій профспілок, як однієї із складових розвитку теорії (доктрини) трудового права, є монографія Ю. М. Щотової [1]. Водночас відсутність однозначної наукової позиції щодо

визначення системи функцій профспілок на сучасному етапі розвитку українського суспільства зумовила обрання теми цієї статті.

Мета. Метою даного дослідження є визначення поняття «функції профспілок» та з'ясування їх правової природи. Поставлена мета зумовила вирішення таких основних завдань: дослідити поняття «функції профспілок»; проаналізувати позиції науковців щодо їх класифікації; охарактеризувати захисну, представницьку, організаційно-виробничу, контрольно-наглядову, соціально-економічну, культурно-виховну, консультативну функції, функцію міжнародної співпраці профспілок як суб'єктів трудового права.

Виклад основного матеріалу. Профспілки – важливий інститут громадянського суспільства, який захищає права і свободи громадян у сфері застосування найманої праці. Створення потужних впливових профспілок, здатних ефективно відстоювати інтереси працівників – невід'ємний атрибут цивілізованої держави. Такою державою прагне стати Україна.

Профспілковий рух в Україні перебуває сьогодні на складному етапі становлення, пошуку свого місця в системі нових соціально-економічних, політичних відносин. Трансформуються традиційні профспілки. Водночас створюються нові (вільні, альтернативні) професійні об'єднання. Неоднозначні, часом суперечливі тенденції розвитку профспілкового руху, складний процес вироблення механізмів взаємодії профспілок, держави та роботодавців у рамках соціального партнерства потребують ґрунтовного дослідження.

Слід зауважити, що чинне українське законодавство, яке регулює правовий статус та основи діяльності профспілок, не дає визначення поняття функцій профспілок. Це є недоліком вітчизняного законодавства.

Формування структурованого правового підходу до визначення основних функцій профспілок у сучасних економічних умовах неможливе без загального визначення функцій як особливої правової категорії. У перекладі з латинської мови слово «функція» означає дію або рух у певному напрямку.

В літературі немає єдності в розумінні та вживанні термінів «завдання» і «функції», що характерно не тільки для трудового права, але і для інших суспільних наук. Так, термін «функція» для багатьох авторів тотожний поняттю «роль», тобто є вираженням значення профспілок у житті суспільства. Крім того, функціями профспілок називають діяльність їх органів або взагалі будь-яку діяльність профспілок. Іноді завдання та функції розглядаються як рівнозначні поняття.

На думку О. Ф. Скакун, функції права – це основні напрями правового впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування [2, с. 225].

Узагальнюючи загально-юридичні підходи до визначення категорії «функція» в сучасній правовій дійсності, можна зробити висновок, що юридична функція – це основний напрямок впливу соціально-правового явища на суспільні відносини, необхідний для виконання певних завдань.

Виходячи з цього, функціями профспілок можна вважати основні напрями їх діяльності щодо вирішення поставлених перед ними завдань.

Свого часу досить ґрунтовне визначення було сформульоване С. О. Івановим. Цей науковець визначав функції профспілок як основні напрями та сторони їх діяльності, в яких має прояв природа профспілок і завдяки яким здійснюється їх соціальне призначення і роль у суспільстві [3, с. 185].

Зі змісту Закону України «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності» [4] можна побачити, що профспілки наділені широким колом прав та повноважень: вони здійснюють контроль за додержанням трудового законодавства, беруть участь в укладенні колективних договорів та угод, у розгляді законопроектів щодо нормативного регулювання праці тощо. Тобто профспілки мають можливість впливу на суспільні відносини із застосування найманої праці. Саме на якісне врегулювання відносин у сфері засто-

сування найманої праці спрямований вплив профспілок та їх діяльності [5, с. 607].

Стаття 2 Закону України «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності» наголошує, що профспілки створюються з метою здійснення представництва й захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки [4].

На нашу думку, найбільш вдалим є таке визначення: функції профспілок – це основні напрями впливу профспілок на суспільні відносини із застосування найманої праці з метою відстоювання трудових прав, свобод і законних інтересів працівників. Вважаємо, що таке визначення функцій профспілок має отримати нормативне закріплення у вітчизняному трудовому законодавстві.

Визначення конкретних функцій профспілок у межах суспільства й держави завжди було одним із пріоритетних завдань науки трудового права. Ще за радянських часів численні дослідники робили спробу узагальнити й упорядкувати основні функціональні напрями діяльності профспілок у межах єдиної структурованої системи функцій. Так, Г. К. Москаленко відносив до головних функцій профспілок виробничо-економічну, захисну, культурно-виховну, нормативну та організаційну [6, с. 41]. З плином часу функції профспілок дещо видозмінилися. У наші дні профспілки впливають не тільки на наймачів, але і на фінансову та законодавчу політику уряду.

Сучасні вчені, зокрема В. І. Щербина, серед функцій профспілок виокремлює також контрольно-наглядову функцію, наполягаючи на її особливому значенні [7, с. 36].

Слід визнати, що вітчизняне трудове законодавство надає досить переконливі факти для виокремлення контрольно-наглядової функції профспілок. Згідно із Законом України «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності» профспілки здійснюють контроль за виконанням колективних договорів та угод і в разі порушення роботодавцями, їх об'єднаннями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування умов колективного договору чи угоди профспілки, їх об'єднання мають право направляти їм подання про усунення цих порушень. Стаття 21 вказаного Закону закріплює достатньо широке коло контрольно-наглядових повноважень профспілок.

Сучасні вчені, які займаються проблемами профспілок, виділяють дві їх основні функції – захисну (взаємини «профспілка – підприємці») і

представницьку (взаємини «профспілка – держава»). Деякі економісти додають до цих двох ще і третю функцію, економічну – турботу про підвищення ефективності виробництва [8, с. 89].

Ю. М. Щотова зауважує: «Професійні спілки реалізують свою охоронну і захисну функції в різних формах. Зокрема, охоронну – у формі представництва, заснованого на законі, а захисну – у формі профспілкового представництва...» [1, с. 105].

Захисна функція найбільш традиційна, вона безпосередньо пов'язана з соціально-трудовими правами працівників. Йдеться не тільки про попередження порушень підприємцями трудових прав працівників, але і про відновлення вже порушених прав. Зрівнюючи позиції працівників і роботодавця, профспілка захищає найманого працівника від свавілля роботодавця.

Найсильнішим зряддям профспілкової боротьби довгий час були страйки. В останні десятиліття розуміння захисної функції профспілок дещо змінилося. Якщо раніше основним завданням профспілки вважали підвищення оплати і умов праці, то сьогодні їх основна практична задача полягає в тому, щоб не допустити збільшення рівня безробіття і підвищити зайнятість. Це означає зміщення пріоритетів від захисту вже працюючих до захисту інтересів всіх осіб найманої праці.

Функція представництва пов'язана з відстоюванням інтересів працівників не на рівні підприємства, а в державних та громадських органах. Метою представництва є створення додаткових (порівняно з вже існуючими) пільг і послуг (із соціального обслуговування, соціального забезпечення, додаткового медичного страхування тощо). Профспілки можуть представляти інтереси працівників, беручи участь у виборах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виступаючи з пропозиціями про прийняття законів, що стосуються соціально-трудової сфери, беручи участь у розробці державної політики і державних програм у галузі сприяння зайнятості населення, беручи участь у розробці державних програм охорони праці тощо.

В. Я. Бурак слушно звертає увагу на те, що в колективних трудових правовідносинах профспілки здійснюють представництво прав та інтересів працівників незалежно від їх членства у профспілках. В індивідуальних трудових правовідносинах профспілки здійснюють представництво лише прав та законних інтересів своїх членів. Порядок такого представництва регулюється колективними договорами та угодами, а також чинним законодавством. Відповідно в колективних договорах повинен обумовлюватися порядок залучення профспілок до представництва прав та

інтересів працівників. Що ж стосується індивідуального представництва, то це повинно регулюватися як колективними договорами, так і статутами відповідних профспілок [9, с. 90].

Важливе значення в діяльності профспілок має їх діяльність із надання працівникам консультацій щодо деяких аспектів їх трудових прав та обов'язків, правомірної чи неправомірної поведінки роботодавця або окремих посадовців та з інших питань. Цей напрямок профспілок надзвичайно важливий на сьогодні. Це обумовлено низьким рівнем правової культури в суспільстві взагалі. Більшість працівників мають досить поверхневе уявлення про свої трудові права й обов'язки, окрім здійснення трудової функції та отримання заробітної плати. Адже, як слушно звертає увагу Н. А. Плахотіна, недостатня адекватність і відповідність трудового законодавства сучасним соціально-економічним умовам, наявність у ньому неточностей та колізій дає підставу для неоднозначного тлумачення тих чи інших правових норм [10, с. 152].

Узагальнюючи проведені дослідження, пропонуємо виділяти такі функції сучасних профспілок:

1. Захисну – розкривається в діяльності з поновлення порушених трудових прав і свобод працівників та з відстоювання прав та інтересів, на які робиться замах з боку інших суб'єктів.

2. Представницьку – реалізується шляхом проведення профспілковою організацією колективних переговорів від імені та заради інтересів працівників.

3. Організаційно-виробничу – полягає в участі профспілок в організації виробничої та іншої трудової діяльності: обладнанні й переобладнанні виробництва, сприянні встановленню безпечних умов праці тощо.

4. Контрольно-наглядову – пов'язана з контролем за дотриманням трудового законодавства, умов колективних договорів та угод з метою виявлення й зупинення наявних правопорушень та недопущення майбутніх правопорушень з боку роботодавця й окремих посадовців.

5. Соціально-економічну – передбачає цілеспрямовану діяльність профспілок з питань індексації та підвищення рівня заробітку працівників, соціально-побутового забезпечення членів профспілки (покращення побутово-житлових умов, надання місця для дитини в дитячому садку тощо), сприяння поновленню працездатності (матеріальна допомога під час лікування окремих захворювань чи травм, надання санаторно-курортних путівок працівникам і членам їх сімей тощо).

6. Культурно-виховну – полягає у сприянні культурному розвитку працівників шляхом проведення роз'яснень щодо недоцільності порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, організації відвідування працівниками різних культурних заходів за межами підприємства, організації, культурно-масових заходів за участю працівників-членів профспілки тощо.

7. Консультативну – реалізація полягає в наданні консультацій членам профспілки з різних питань у сфері трудових відносин, у наданні консультацій різним державним та недержавним установам щодо умов праці в певній сфері господарювання тощо.

8. Функцію міжнародної співпраці – пов'язана з участю профспілкових організацій у діяльності та нормотворчості Міжнародної організації праці, з підтримкою відносин із профспілковими організаціями інших країн з метою обміну досвідом та взаємних консультацій, із членством у Міжнародній конфедерації профспілок тощо.

Саме такі напрямки впливу на суспільно-трудові відносини, на наше переконання, мають увійти до переліку основних функцій сучасних профспілкових організацій.

Отже, серед основних функцій профспілок є функції двох рівнів:

1) функції першого рівня – захисна та представницька, які обумовлюють існування інших функцій профспілок;

2) функції другого рівня – організаційно-виробнича, контрольна-наглядова, соціально-економічна, культурно-виховна, консультативна та функція міжнародної співпраці, які є похідними від функцій першого рівня.

Висновки. Вважаємо, що законодавче закріплення поняття «функції профспілок» і чітке визначення системи функцій профспілок сприятиме вдосконаленню правового регулювання діяльності профспілок, а отже – й більш ефективному захисту трудових прав та інтересів працівників на сучасному етапі розвитку трудових відносин.

У перспективі роль профспілок буде неухильно зростати, вони залишаються чи ледве не єдиним органом, що стоїть на захисті прав і інтересів працюючих. Єдине, що необхідно удосконалити, – методи роботи. Але починати треба не з чистої сторінки. Необхідно вивчати і брати до уваги уроки, пройдені профспілками інших країн світу, розвивати вже наявні в кожній членській організації паростки нового. Таким чином,

виявляючи свою суспільну активність, профспілки вже прямо і безпосередньо діють як асоціації громадянського суспільства, надаючи йому зі свого боку самоврядного імпульсу.

Література

1. Щотова Ю. М. Професійні спілки як особливий суб'єкт трудового права України: монографія / Ю. М. Щотова. – К.: Генеза, 2014. – 360 с.

2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. – 2-ге вид. / О. Ф. Скакун. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 538 с.

3. Иванов С. А. Социальное назначение советского трудового права, его функции, факторы и особенности развития / С. А. Иванов // Советское трудовое право: вопросы теории. – М.: Наука, 1978. – 368 с.

4. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045–XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – Ст. 397.

5. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник. – 5-те вид., перероб. і доп. / Н. Б. Болотіна. – К.: Знання, 2008. – 860 с.

6. Москаленко Г. К. О функциях советских профсоюзов / Г. К. Москаленко. – М.: Профиздат, 1972. – 150 с.

7. Щербина В. І. Правовий статус профспілок: історія і перспективи / В. І. Щербина // Актуальні проблеми права: теорія і практика: зб. наук. праць. – Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2012. – № 25. – С. 32-43.

8. Кузнецов М. В. Правовая природа деятельности профсоюзов / М. В. Кузнецов // Гражданин и право. – М.: Новая правовая культура, 2001. – № 8. – С. 86-96.

9. Бурак В. Я. Види представництва профспілками прав та інтересів працівників / В. Я. Бурак // Правове регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: проблеми і перспективи розвитку: тези доповідей та наук. повідомлень учасників VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3-4 жовтня 2014 р.) / за ред. В. В. Жернакова. – Х.: Право, 2014. – С. 88-92.

10. Плахотина Н. А. Трудовые процессуальные отношения как специфический предмет правового регулирования / Н. А. Плахотина // Актуальні проблеми права: теорія і практика: зб. наук. праць. – Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2005. – № 7. – С. 150-156.

С. В. Вишневецкая, А. Г. Самборская

Правовая природа функций профсоюзов как субъектов трудового права

В статье определяется понятие «функции профсоюзов», раскрываются функции профсоюзов как основное направление их деятельности по осуществлению представительства и защите прав и интересов наемных работников перед работодателями и реализации ими полномочий по контролю над соблюдением законодательства о труде и охране труда, анализируются позиции ученых относительно их классификации.

Ключевые слова: профсоюзы, функции профсоюзов, представительная функция, защитная функция.

S. Vyshnovetska , A. Samborska

Legal nature of the functions of trade unions as the subjects of labor law

The article defines the concept of "function of trade unions", reveals the function of trade unions as the main direction of their activities on the implementation representation and protection of the rights and interests of employees and employers before implementation of the powers of control over the observance of labor legislation and labor protection, scientists analyzed the position regarding the classification.

Key words: trade unions, trade union functions, a representative function, the protective function.